

Василієвич Д. (Белград, Республіка Сербія)

Префіксална творба глагола у српском и українском језику

У роботі аналізується префіксація як спосіб творення дієслів у сербській та українській мові. Префіксальне творення має різний статус в цих двох мовах, у сербській мові слова, утворені таким способом творення, відносять до складних слів, а в українській мові до похідних. В обох мовах префіксально утворені слова залишаються в межах однієї й тієї ж частини мови. Функцією дієслівного префікса може бути зміна виду або внесення/модифікація семантики (просторові, часово-кількісні, модальні значення), а самі префікси найчастіше є полісемантичними. Існує велика кількість ідентичних або еквівалентних префіксів у сербській та українській мові, а найчастотнішими в обох мовах виділяють по- та за-.
Ключові слова: префіксальне творення, дієслово, вид дієслова, семантика префікса, частотність префікса.

В работе анализируется префиксация как способ образования глагола в сербском и украинском языках. Префиксальное образование имеет различный статус в этих двух языках: в сербском языке слова, созданные при помощи этого вида образования, относятся к сложным, а в украинском языке – к производным. В обоих языках префиксальные образования остаются в пределах одной и той же части речи. Функцией глагольного префикса может быть изменение вида или внесение/модификация семантики (пространственных, временно-количественных, модальных значений), а сами префиксы чаще всего являются полисемантичными. Существует большое количество идентичных или эквивалентных префиксов в сербском и украинском языках, а самыми частотными в обоих языках выделяют по- и за-.

Ключевые слова: префиксальное образование, глагол, вид глагола, семантика префикса, частотность префикса.

Prefixation as a verb-forming process in the Serbian and the Ukrainian language will be illustrated in this paper. Prefixation has different status in these two languages. In Serbian: verbs formed by this kind of word-forming process are considered as compounds. In Ukrainian: verbs formed by this kind of word-forming process are considered as derivatives. Prefixal outputs of the word-process remain within the same word class. The function of verb-prefix can be reflected as a shift in the verb aspect or inputting/modification of the semantics (spacial, temporal – quantitative, modal meanings), and the prefixes themselves are the most frequently polysemous. There is a large number of identical or equivalent prefixes in Serbian and Ukrainian and prefixes 'po-' and 'za-' appear as the most frequent in both languages.

Key words: prefixation, verb, verb aspect, prefixal semantics, frequency of prefixes

1. ПРЕФИКСАЦИЈА КАО НАЧИН ТВОРБЕ

У досадашњим радовима префиксација глагола је најчешће разматрана у оквиру једног од језика. У украјинској науци о језику префиксација глагола обрађивана је у монографијама (Соколова), у граматицама и приручницима из области морфологије и творбе речи (Вихованец, Горпинич, Ковалик, Леонова) и појединачним радовима (Андрева, Ванівська, Грицик), док се у српском језику префиксација глагола најдетаљније обрађује у монографији Клајна и у неколико појединачних радова (Кликовац, Грицкат). Када је реч о контрастивном посматрању префиксације глагола ова тему са когнитивног аспекта обрађује Љ. Поповић говорећи претежно о семантици префикса.

Основни задатак овог рада је да контрастивно прикаже префиксалну творбу глагола у српском и украјинском језику с обзиром на статус префиксалних глагола, функције и значења префикса, њихову разноврсност и заступљеност, односно да посматра ову појаву и са творбеног и са семантичког аспекта. Добијени резултати могу своју примену наћи као основа планираног обимнијег истраживања, чији би циљ био упоредно разматрање творбеног и семантичког потенцијала сваког појединачног глаголског префикса.

Под појмом префикса се у дериватологији подразумева афиксална морфема која се налази у препозицији у односу на корен или други префикс. Иако се исти префикси могу комбиновати са различитим врстама речи, префиксална морфема нема транспозициони потенцијал.

Приликом посматрања мотивисаних речи насталих префиксацијом појављује се проблем разликовања префикса и предлога, односно утврђивања да ли је први део неке мотовисане речи предлог или префикс. Упркос чињеници да већина префикса потиче од предлога, а неки су задржали и њихов облик, префикс представља функционално другачију језичку јединицу у односу на предлог, јер није реч, већ формант. Ово се најјасније уочава управо код глагола, зато што у словенским језицима предлози не могу стајати испред глагола.

Префиксална творба подразумева грађење изведених речи путем припајања префикса творбеној бази. За префиксацију је карактеристично да се творбени формант не додаје на основу, већ на граматички формирану реч, због чега речи добијене префиксалном творбом увек остају у оквиру исте врсте речи као и мотивне речи. Речи настале префиксалном творбом се у српском језику називају префиксалне творенице, односно префиксали [10, 180].

Иако је генерално гледано у словенским језицима суфиксација

најзаступљенији начин творбе, када је реч о творби глагола најдоминантнији творбени поступак је префиксација.

Под лингвистичким појмом "начини творбе" подразумевају се структурно различити путеви и поступци грађења нових речи настали као резултат коришћења свих ресурса творбе речи присутних у неком одређеном језику [11, 82].

Постоје два основна принципа класификација начина творбе речи:

1. С обзиром на критеријум лексичко-граматичког карактера творбене базе и творбених поступака начини творбе речи се деле на морфолошке и неморфолошке, који обухватају морфолошко-синтаксичку, лексичко-синтаксичку и лексичко-семантичку творбу.

2. С обзиром на критеријум основних компонената творбених форманта издвајају се следећи начини творбе: суфиксална, префиксална, постфиксална, суфиксално-префиксална и друге [16].

Узимањем у обзир оба критеријума може се рећи да у ужем смислу творба речи подразумева извођење (деривацију) и слагање (композицију), а у ширем смислу и творбу претварањем (конверзију). Под композицијом се подразумева творба речи помоћу двеју или више основа, док се под извођењем подразумева творба речи уз помоћ основе и неког афикса или флексије. Префиксалне творенице неки аутори сврставају у изведенице, док се други опредељују да их посматрају као сложенице [10, 180].

Аутори који префиксацију посматрају одвојено у односу на афиксацију наводе следеће неподударња у односу на суфиксацију:

1. префикси модификују значење речи, али не и врсту, док суфикси имају способност промене и једног и другог.

2. суфикси нису слободне морфеме, док префикси могу бити слободне морфеме или имати облик истоветан облику слободне морфеме (облично подударња са предлозима).

3. суфикси се могу низати једни на друге, док код префикса ретко долази до гомилања, а у ситуацијама када до истог долази, сваки префикс задржава своје првобитно значење.

4. фонетске алтернације настале на спојевима више суфикса су бројније и разноврсније од алтернација насталих на спојевима префикса.

У светској лингвистици су заступљена оба става, док је у српској лингвистици уобичајено да се у изведенице сврставају само речи настале суфиксалном творбом, док се префиксалне творенице посматрају као сложенице [10, 179-180] За разлику од српског језика, у другим словенским језицима (хрватски, руски, украјински, словачки) префиксали имају статус изведеница [13], а на исти начин су посматране и у овом раду.

2. ПРЕФИКСАЛНА ТВОРБА ГЛАГОЛА

С обзиром на то да префиксалне творенице увек остају у оквиру исте врсте речи, приликом творбе глагола овим творбеним начином као мотивне речи се појављују само глаголи.

Приликом префиксалне творбе глагола, префикс као творбени формант може имати две функције:

1. Промена граматичког значења вида глагола (додавањем префикса глаголи несвршеног вида се претварају у глаголе свршеног вида, као у примерима: писати-написати, читати-прочитати).

2. Модификација лексичког значења (додавањем префикса се не мења само вид глагола, већ се уносе и додатне нијансе значења: у глаголским паровима писати-преписати, писати – списати, префикси пре-, односно с-уносе значењску нијансу понављања).

Када се говори о префиксалној творби глагола најчешће се помиње само уобичајени модел по коме од мотивног беспрефиксалног глагола уз помоћ префикса настаје мотивисани префиксални. Међутим, овај процес се ређе може одвијати и у супротном смеру, када се од глагола свршеног вида добијају несвршени. Та појава се назива секундарна имперфективизација и може се остваривати суфиксалном творбом или депревербацијом.

Депревербација је најзначајнији облик регресивне деривације. Овај творбени поступак карактеристичан је само за глаголе и подразумева грађење нових глаголских лексема депрефиксацијом већ постојећих. На овај начин су настали глаголи као што су годити (од угодити, чија је мотивна реч угодан) или гађати (од погађати, који је настао суфиксацијом од погодити). Ова појава је заступљенија у говорном, него у писаном језику и као резултат њеног деловања може доћи до стварања неологизама (недостајати – достајати), чије би устаљивање у језику значило ослобађање везаних основа.

Клајн као пример актуелности ове појаве у савременом језику наводи употребу беспрефиксалног глагола мењати као видског пара глагола заменити и сменити, уместо постојећих замењивати и смењивати у говору медија [10, 246]. Независно од депревербације као творбеног поступка, појава да један глагол свршеног вида има два различита пара несвршеног вида знатно је заступљенија у украјинском језику, у коме има нешто више од петсто оваквих примера (оформљати і оформлювати, доповняти і доповнювати, наблизити і наближувати) [15].

Појава постојања парних облика несвршеног вида са суфиксима –а– и –(у)ва– датира још из времена староруских писаних споменика, а карактеристична је, поред украјинског, и за остале источнословенске

језике, али и за чешки и словачки.

Под појмом перфективизације подразумева се промена глаголског вида приликом префиксалне творбе глагола, која је скоро обавезна. Већина префикса поред промене глаголског вида мења и лексичко или лексичко-граматичко значење глагола. Префикси чија је основна функција промена глаголског вида не врше модификацију значења глагола називају се чисто видски, граматички, односно „празни“ префикси, глаголи настали уз њихово учешће означавају природну последицу радње именоване мотивационом основом, а њихов избор зависи од правца саме те радње [9, 120].

Типични префикси чисте перфективности у српском језику су: на- (писати, написати) и од- (одслужити, одсвирати), а глаголи са овим значењем могу се градити и уз помоћ префикса: о- (отерати), об- (опкладити се), у-, по- (покупити), а нешто ређе и под- (поткупити), про- (проклети), при- (присилити).

Неки глаголи имају способност да уз помоћ различитих префикса граде глаголе са значењем чисте перфективности. Најчешће је реч о префиксима за- или с-, којима се означава достизање лимита радње у позитивном (спаковати, запакovati) и раз- (распаковати) за означавање достизања лимита радње у негативном смеру (анулирање) [13].

У украјинском језику се типичним префиксима чисте перфективности могу сматрати префикси з- (зробити), на- (написати), по- (пошити) и про- (прочитати), а у овој функцији се такође могу наћи и други префикси, као што су ви- (вирости), за- (занотувати) и др.

Парови глагола свршеног и несвршеног вида настали префиксацијом помоћу десемантизованих (граматикализованих) префикса сматрају се правим видским паровима и посматрају се као једна лексема. Префиксални глаголи настали од префикса који уносе нову значењску нијансу не могу се сматрати правим видским паром са глаголима од којих су настали, већ се посматрају као нове лексеме.

Категорија вида је граматичка категорија карактеристична за све глаголе, иако нису сви глаголи способни да образују видске парове. А када је реч о глаголима који образују видске парове, битно је напоменути да је префиксална творба је само један од неколико могућих начина. Видски парови се такође могу образовати и без учешћа префикса (дати-давати), а такође постоје и видски парови глагола са истим префиксом (поновити – понављати; описати – описувати), код којих носилац значења вида није префикс, већ суфикс.

Транзитивизација представља способност глаголског префикса да утиче

на категорію прелазности глагола. Под појмом прелазности подразумева се способност глагола да има други аргумент у акузативу или генитиву – прави објекат. Заступљеност и разноврсност оваквих глаголских префикса знатно је мања, него код перфективизације. Примери глаголских парова непрелазан-прелазан насталих префиксацијом у српском језику су: живети – доживети, проживети, спавати – преспавати, мислити – измислити, а у украјинском: жити – пережити, спати – проспати, думати – видумати.

Под *вишеструком префиксацијом* се подразумева појава да се на поједине речи приликом творбених процеса додају два или више префикса.

Када је у питању број префикса које може имати један глагол, најчешћи су двопрефиксални глаголи (надобијати, понакупувати), нешто ређи тропрефиксални (испонапијати се, понаприносити), а РМС наводи и један четворопрефиксални глагол (поисприповедати).

Вишеструка префиксација код глагола функционише по принципу да последњи додати префикс само додатно појачава значење већ постојећег префиксалног глагола или да се значење формира тако што сваки од префикса уноси неку његову компоненту.

Префикс по- је најзаступљенији у вишеструкој префиксацији у оба језика и као такав је веома чест у двопрефиксалним и практично обавезан у тропрефиксалним глаголима. Овај префикс се у украјинском језику може спајати са скоро свим другим префиксима, а у глаголима са више префикса такође је релативно заступљен и префикс на-. Спој префикса пона- је фреквентан у оба језика, а у српском су фреквентни и испо- и пораз. У украјинском језику префикс по- има способност редупликације и образовања сложеног префикса попо- (попоходити), а теоретски овакав сложени префикс је могућ и у српском језику [18, 191].

У српском језику је, поред префикса по-, доста заступљен и префикс из-, такође у дистрибутивном значењу. Префикс из- је нарочито продуктиван у савременом говорном језику и у сленгу, где се може уочити његова веома широка употреба и на местима где то није семантички оправдано (искуповати уместо покуповати, накуповати). За ову употребу је поред дистрибутивног карактеристично и сативно значење (испреписвати, испребијати).

Приликом описивања префиксалне творбе глагола као посебну категорију треба издвојити префиксалне глаголе са везаном основом. Везаним основама се називају основе, које не могу функционисати самостално, већ само заједно са афиксима (суфиксима или префиксима).

Типични примери везаних глаголских основа у украјинском језику су основе као што су -дја-, -почи-, -стрі-, уз које иде један префикс (від-, з-,

зу-, на-, о- или пере-), али и везане основе попут –вісти, уз које стоје два префикса (розповісти, доповісти), а глаголи настали двоструком префиксацијом ове основе у својој парадигми имају посебну флексију карактеристичну за атематске глаголе [14].

У српском језику постоје серије глагола са везанима основама као што су –чети, –пети (пињати), затим –нети, –стрети, –вести, –премити, –валити, –спети, –лазити, –гнути и сличне. У оквиру везаних основа могу се издвојити основе које имају неко значење (-нети, -вести, -сути), основе карактеристичне за мале групе сличног значења (-чети, -чепати) где основа носи део значења и семантички несамосталне основе типа прем- које остварују различито значење у зависности од префикса [10, 244].

3. ПРЕФИКСИ КОД ГЛАГОЛА

У својој монографији посвећеној творби речи у српском језику Клајн наводи 24 глаголска префикса карактеристична за српски језик: до-, за-, из-, мимо-, на-, над-, нај-, о-, об-, од-, па-, по-, под-, пре-, пред-, при-, про-, против-, раз-, с-(са-), су-, супрот-, у-, уз-. Префиксални глаголи се у украјинском језику граде уз помоћ следећих префикса: в-/у-, від-, ви-, воз-, до-. з-, за-, на-, над-, о-, об-, пере-, під-, по-, пред-, при-, про-, роз-

У оба језика је присутно петнаест заједничких префикса: од чега се десет јавља у потпуно истом облику: до-, за-, на-, над-м о-, об-, при-, про-, по-, пред-; пет у нешто измењеном: роз-раз, з-с, під-под, в-у, пере - пре, затим два пара еквивалената: ви-из, від - од. Префикси присутни само у српском језику: мимо-, нај-, па-, против- и супрот- су малопродуктивни префикси, који се појављују у свега по неколико примера.

Систем префикса једног језика богати се позајмљивањем префикса из страних језика или извођењем сложених префикса [5, 161] У српском и у украјинском језику присутни су следећи префикси страног порекла: де-/дез-, дис-, ре-, Клајн у српском језику наводи и префикс ко- присутан у глаголу коегзистирати и у појединачним глаголима са непрозирном основом, као што су: координирати, коинцидирати и кооптирати. [10, 292] У украјинском језику постоје и домаћи сложени префикси обез-, збез-, зне- сви са значењем «лишавања особине именоване творбеном основом», који се користе у префиксално-суфиксалној творби.

За префикс као морфему карактеристичан је релативно мали број и разноврсност фонетских алтернација. Српски језик бележи више врста сугласничких алтернација и комбинација алтернација, док је у украјинском од сугласничких алтернација заступљена само асимилација по звучности. С друге стране, у украјинском језику приметна је знатно већа заступљеност и

разноврсност појаве непостојаних вокала, него у српском.

У српском језику се на спојевима префикса и творбене базе јављају следеће алтернације:

1. асимилација по звучности: обезвучавање звучног сугласника испред безвучног (избацити : испратити) и озвучавање безвучног сугласника испред звучног (спарити : збацити);

2. непостојани вокал: непостојано а на споју префикса и основе (обратити : обавити);

3. губљене сугласника: на спојевима префикса и сугласника, када творбена база почиње сугласником којим се завршава префикс у свом основном (оделити > одделити) или измењеном виду (ишарати > ишшарати> изшарати);

4. асимилација по месту артикулације: ова асимилација је најчешће праћена и асимилацијом по звучности (ишчитати);

Када је реч о украјинском језику, могу се издвојити префикси код којих не долази до фонетских алтернација: ви, за, на, пере, при [5, 161].

За остале префиксе карактеристичне су следеће алтернације:

1. појава непостојаних самогласника (алтернација ø: самогласник) и то:

ø: i/o/y - карактеристично за префикс з- (зробити, зіставити, зомліти, зупинити);

ø: i/o/ - карактеристично за префиксе в-, від-, над-, об-, роз- (надсимати, надіслати, надоспіти);

ø: і - најдоследнија алтернација до које долази на споју префикса и корена који почиње сугласником или групом сугласника (увійти, розірвати);

ø: о - карактеристично за префикса воз- (воивеличити, возомнити) и ређе на споју префикса и корена који почиње сугласником или групом сугласника (підставити, піослати);

ø: o/y - карактеристично за с- као аломорф префикса з- (списати, согрішити, суперечити);

ø: е - карактеристично само за префикс пред- (предявити – передбачати).

Аломорфи во- и зо- који се релативно често срећу у руском језику се у украјинском јављају у појединачним случајевима уз корене -рух-, -руш-, -гріш-, -круш-, -твор-. Аломорфи зу-, су- су такође мало фреквентни у украјинском језику и јављају се уз корене: -міст-/міщ-, -переч-, -вод-/водж-, -тен-, -пин-, -стрі-.

2. Асимилација по звучности: јавља се у појединачним случајевима са префиксима од- и воз- (воздвигнути, восторжествувати; одвожити, отвезати) и

доследно када се префикс з- нађе испред безвучних к, п, т, х, ф (зробити, списати).

Избор префикса условљен је лексичким значењем и морфо-фонолошким карактеристикама глагола. Због тога неки глаголи могу да се комбинују са већим, а неки са мањим бројем префикса, а такође постоје и фреквентни префикси, који се могу спајати са већим бројем различитих глагола и они мање фреквентни, који су ограничени само на одређене групе глагола.

Глаголи са значењем дуготрајних, унутрашње ограничених стања и процеса, као што су: абстрагувати, акредитувати, акліматизувати, амнистувати, ампугувати, прогресувати, администрувати не могу учествовати у префиксалној творби [7, 156]. Најчешће је реч о двовидским глаголима страног порекла или образованих од основа страног порекла, чији је формални показатељ –увати. Ови глаголи ни у српском језику не добијају префиксе (апстраховати, акредитовати, аклиматизовати се, амнестирати, акценговати, ампутирати, прогресирати, администрирати), такође су двовидски, а украјинском форманту –увати у српском језику одговарају форманти –овати и –ирати/–исати. Изузетак представљају двовидски глаголи словенских основа и двовидски глаголи страног порекла који су се већ одомаћили у језику и могу да учествују у префиксалној и суфиксалној творби (обіцяти — пообіцяти, демонструвати — продемонструвати; ручати — поручати, демонструвати — продемонструвати).

Када је реч о глаголима који могу да учествују у префиксалној творби највећом спојивошћу са префиксима одликују се глаголи са семантиком говорне или мисаоне делатности и глаголи кретања. Глаголи говорне делатности (говорити, сказати, мовити) се у украјинском језику могу спајати са укупно 19 различитих префикса [6], од чега се десет сматрају веома продуктивним: ви-, по-, за-, на-, об-, від-, пере-, до-, при-, під-, про-, роз-. Слична ситуација запажа се у српском језику са префиксима у-, на-, до-, про-, пре-, из-, за-, од-, под-, раз-.

Фреквентност префикса условљена је семантиком или семантичком нијансом коју уноси у глагол чију творбу мотивише. Уколико један исти префикс може модификовати значење глагола на више од једног начина, реч је о појави, која се у лингвистици назива полисемија префикса. Као илустративан пример полисемантног префикса може се издвојити префикс за- који може изражавати чак 12 значења различитих начина глаголске радње у оба језика: ингресивно (залопотати, закорачати); инцептивно (заплодувати, заблистати); инхоативно (завагітніти, заволети); почетно-резултативно (завдовіти, завладати); пердуративно (заночувати, задржати се); једнократно (завернути, заборавити); мултипликационо (заколисувати, задиркивати); резултативно

(заадресувати, забранити) тотално-об'єкатско (завантажити, затрпати); интензивно-результативно (завчити, запити се); накнадне радње (заїсти, замезетити), финално-интензивно (залежатися, запричати се) и, као тринаесто, атенуативно значење само у српском језику (залечити) [18, 244].

4. СЕМАНТИКА ГЛАГОЛСКИХ ПРЕФИКСА

Глаголска радња се може посматрати у оквиру локализације, темпоралности и модалитета [13]. Проучаваоци који су се раније бавили семантиком префикса у украјинском или у српском језику нису дали јединствену класификацију значења префикса. На основу коришћене литературе у овом раду дата је следећа класификација основних значења префикса и типичних примера по којој се издвајају: префикси са семом локализације, префикси са семом фаза одвијања радње, префикси са семом интензитета радње, префикси са семом бројности објеката.

Сема локализације је најкомплекснија и најразуђенија сема глаголских префикса. Ово се може објаснити преплитањем различитих просторних или просторних и временских значења у оквиру једног префикса. Најпродуктивнији префикси просторних односа у српском језику су: из-, над-, о-, под-, пре-, пред-, при-, про-, раз-, с-, у-, док су то у украјинском: в-(у-), ви-, від-, до-, з-(с-), за-, над-, о-, об-, пере-, під-, по-, при-, про-. У оквиру разгранате мреже спацијалних односа, може се издвојити неколико основних просторних значења глаголских префикса:

- Почетак кретања: у оба језика се у овом значењу појављују глаголи кретања са префиксом по- (потрчати, полетети : побігти, полетіти).

- Улазак унутар простора: за означавање уласка у реални или виртуелни простор у оба језика се јавља префикс в-/у- (ући, увійти), док је за украјински језик карактеристичан и префикс за- (зайти).

- Излазак изван простора: у значењу изласка изван неког простора, објекта се у српском језику јавља префикс из- (изаћи), чији је еквивалент у украјинском ви- (вийти).

- Локализација у односу на површину: српски језик бележи префиксе истог облика као што су и предлози над- (надлетати) под- (подилазити): док у украјинском језику за кретање испод површине постоји префикс за- (залігти), а за кретање изнад површине префикс пере- (перестрибувати), коме у српском језику одговара пре- (прескакати).

- Обилажење, кружење: у значењу кружног кретања око локализатора у оба језика се користе префикс о-, об- (обићи, обійти) и префикс за- (заћи за угао: зайти. завернути за риг) који нема значење обилажења око целог објекта, већ залажење за површину истог до 180 степени.

- Кретање као процес: кретање као пут или процес се у украјинском језику изражава префиксима пере-, про- (переходити, проходити) и у српском префиксима про-, пре- (пролазити, прелазити). Префикс з- обједињује у себи значење кретања као пута са значењем одређивања смера (зійти, сходити) [4, 150]. Овом префиксу у српском језику одговара префикс с- коме је поред значења кретања као пута својствено и значење достизања одредишта (сићи, слетети).

- Приближавање: префикс під- (підійти) у украјинском језику означава прилазак, приближавање неком објекту, док се у српском ово значење изражава глаголима са префиксом при- (прићи).

- Удаљавање: за означавање кретања које има за циљ удаљавање од неког локализатора се у украјинском језику користе глаголи са префиксом від- (відійти), чији је еквивалент у српском префикс од- (одмаћи се).

- Завршетак кретања: у значењу доласка до коначне дестинације користе се глаголи са префиксима при-, до- и над- у украјинском (прийти, доїхати, надїхати) и префикси до-, с- у српском (долетети, слетети).

- Кретање у различитим смеровима: најтипичнији формални показатељ ове врсте кретања је у оба језика префикс раз-/роз- (разлетети се, розлетітися), али се ово значење може изражавати и другим префиксима или комбинацијама префикса у зависности од контекста и значења самог глагола.

- Тотално-објекатски глаголи: Ова категорија глагола је подједнако одређена и спацијално и темпорално, префикси об-, за-, про- и из-/ви- у оба и префикс раз- у српском, односно з- у украјинском су типични носиоци овог значења.

- Префикси са семом фазе радње.

У оквиру лексичко-семантичког поља темпоралности глаголи се могу посматрати кроз фазе радње или стања које означавају.

- Почетак радње: Најтипичнији пример префикса са значењем почетка глаголске радње је префикс за-, који се у оба језика јавља у овом значењу и префикс по- (полетети, побігти). Детаљнијим посматрањем ове фазе радње, у оквиру ње се с обзиром на интензитет радње, спацијална и друга значења може издвојити већи број подзначења, али и велики број префикса који могу имати значење почетне фазе радње као једно од својих значења.

- Трајање радње: Значење наглашеног дуготрајног вршења радње може се изразити префиксом ви-/из-, а трајност је додатно наглашена код имперфективних префиксално-суфиксалних глагола (исписивати, виписувати).

- Завршетак радње: Крајњу фазу радње и стања или сам завршетак истих могу изражавати глаголи са различитим префиксима, као што су на-, з-, за-, по- до-, пере- від и сл. у украјинском и у-, о-, на-, по-, за-, о- у српском. У

оквиру ове фазе глаголи могу изражавати прост завршетак радње или завршетак радње допуњен неким додатним значењем.

- Ограниченост радње: За описивање радње, чије је трајање ограничено се користе префикси про-, пере- (проспати, переночувати) у украјинском и њихови еквиваленти про-, пре- у српском (провести, преседети). Радње ограниченог трајања могу се такође изражавати глаголима са префиксом од- (одлежати), коме у украјинском одговара від- (відсидіти) и другима.

- Анутирање резултата претходне радње: Ово значење је специфично по томе што су у његовој реализацији најчешће заступљени префикси страног порекла, као што су дис- и дез-. Код глагола насталих од именица префиксално-суфиксалном творбом уз учешће сложених префикса као што су обез- (оба језика) и зне- (само украјински) изражава негирање значења (радња, особине, стања) израженог у мотивној основи.

- Понављање радње: У украјинском и руском језику се за виšekратне и поновљене радње користи префикс пере-, који уноси значење обављања неке радње већи број пута или урадити нешто поново (перечитати). Глаголи са овим префиксом се у недостатку одговарајућег еквивалента у српском језику преводе описно (више пута прочитати, прочитати поново). У српском језику се у овом значењу могу користити глаголи са префиксом из- (ишчитати).

- Префикси са семом интензитета.

Глаголска радња се поред темпоралности може посматрати и кроз квантитет. Префикси могу модификовати значење глагола уносећи нијансу интензитета радње.

- Слаб интензитет радње: Радњу смањеног интензитета у украјинском језику означавају глаголи са префиксима при-, по-, під-, над- и пере-, а у српском глаголи са префиксима при-, под-, на- [18, 231]. Пошто су овакви глаголи фреквентнији у украјинском и руском језику, него што је то случај са српским, приликом превођења понекад се могу превести само описно (подрабатувати, підпрацьовувати – радити додатно, са стране).

- Јак интензитет радње: Радња довољно јаког интензитета може бити изражена префиксалним (и префиксално-постфиксалним у украјинском) глаголима са префиксима ви- (из-), на- и про-.

- Прејак интензитет радње: Претеран интензитет радње изражава се префиксом пре- (препунити) у српском, чији је украјински еквивалент пере- (переповнити), а коме понекад може одговарати синонимични префикс об- (обпоіти - перепоіти) [18, 213].

- Префикси са семом дистрибутивности.

Приликом посматрања глагола у оквиру квантитета поред интензитета

радње може се посматрати и бројност субјеката или објеката те радње. Осим уобичајене ситуације када се глагол односи на један или неколико субјеката и објеката, која је и најчешћа, могу се издвојити ситуације када се глаголска радња односи на премали или превелики број објеката.

За означавање дистрибутивности се у украјинском језику могу користити глаголи са префиксима по-, ви-, пере-, на-, об-, роз- или комбинацијама ових префикса, док су у српском у овом значењу најчешћи префикси из-, по- и раз-, који такође често учествују у двострукој префиксацији. Сема недовољности објеката, али и недовољне заступљености/интензитета изражена је префиксом недо- у оба језика.

5. ЗАСТУПЉЕНОСТ ПРЕФИКСА У ТЕКСТУ

Грађа употребљена за анализу припада књижевно-уметничком функционалном стилу и преузета је из збирки кратких прича Горана Петровића „Све што знам о времену“ на српском језику и „Острво и околне приче“ у преводу на украјински језик, одакле је преузето по 300 примера глагола са префиксима.

У питању заступљености префикса у српском језику резултатати добијени анализом примера из текста приказани су у табели број 1:

Префикси у српском језику		
Префикс	Број појављивања	Заступљеност
Пре-	25	8,33%
При-	7	2,33%
Про-	20	6,66%
По-	44	14,66%
Уз-	4	1,33%
Из-	25	8,33%
На-	17	5,66%
С-	23	7,66%
О-	27	9%
Од-	16	5,33%
Об-	1	0,33%
За-	36	12%
Су-	1	0,33%
Под-	2	0,66%
До-	17	5,66%
Раз-	19	6,33%
У-	16	5,33%
Мимо-	1	0,33%

Табела 1: Заступљености глаголских префикса у тексту на српском језику

У прикладу тексту на сръпском језику појављује се укупно 18 глаголских префикса. Као најзаступљенији префикси издвајају се по- и за-, затим следе веома заступљени о-, пре-, из-, с-, и релативно заступљени раз-, про-, на-, од-, до-, у-. Префикси при- и уз- су се показали као ређе заступљени, док су се као изузетно ретко заступљени издвојили: мимо-, су-, об-, под-.

У питању заступљености префикса у украјинском језику резултатати добијени анализом примера из текста приказани су у табели број 2:

Префикси у украјинском тексту		
Префикс	Број појављивања	Заступљеност
Пере-	23	7,54%
При-	18	5,9%
Про-	18	5,9%
По-	53	17,37%
Ви-	30	9,83%
На-	10	3,28%
З-	37	12,13%
О-	7	2,3%
Від-	11	3,6%
За-	38	12,45%
Над-	1	0,32%
Під-	13	4,26%
До-	11	3,6%
Роз-	24	7,86%
У-	10	3,28%
Пред-	1	0,32%

Табела 2: Заступљености глаголских префикса у тексту на украјинском језику

У тексту на украјинском језику појављује се укупно 16 глаголских префикса, међу којима се као убедљиво најзаступљенији издваја префикс по-, а за њим као веома заступљени следе префикси за- и з-. Релативно су фреквентни и префикси пере-, ви-, роз-, при- и про-, нешто ређе се појављују о-, від-, під-, до-, на- и у-, док су префикси пред- и над- у овом тексту изузетно ретко заступљени.

Поређењем добијених података може се закључити да оба језика имају богат инвентар различитих глаголских префикса, од којих су у оба језика најзаступљенији по- и за-, а такође су изузетно заступљени и з- (с-), ви- (из-), пере- (пре-). Када је реч о разликама, оне су најочљивије код префикса о-, који је у сръпском језику знатно заступљенији, него у украјинским и префикс під- који се у украјинском јавља знатно чешће, него под- у сръпском.

Анализа одређених аспеката префиксалне творбе глагола у сръпском и

українском језику дала је следеће закључке:

1. Иако је реч о два сродна језика из исте језичке породице, статус префиксалне творбе је различит; речи настале префиксалном творбом се у украјинском језику сматрају изведеницама, док се у српском сврставају у сложенице.

2. Префикси могу имати функцију промене глаголског вида и/или уношења семантике у глагол (код глагола са везаним основама) или промене већ постојеће (код пунозначних глагола).

3. Када је реч о глаголским категоријама, префиксација је повезана са граматичким категоријама вида и прелазности на такав начин што може служити као један од начина стварања видских парова и преласка интранзитивних глагола у транзитивне.

4. Поред уобичајене префиксалне творбе, где се на глагол додаје један префикс, у оба језика постоји вишеструка префиксација којом настају двопрефиксални, ређе тропрефиксални глаголи. Најчешће се у оваквој творби учествује префикс по- у оба језика и префикс из- у српском.

5. У вези са фонетским променама до којих долази на спојевима префикса и глагола основа примећује се да српски језик бележи више врста сугласничких промена, док су у украјинском вокалске промене разноврсније него у српском.

6. За глаголе говорне делатности и глаголи кретања карактеристична је могућност спајања са највећим бројем различитих префикса.

7. Већина префикса су полисеманти, а синонимија међу префиксима је честа појава.

8. Префикси могу имати спацијална, темпорално-квантитативна и модална значења, због честог преплитања ових значења тешко је дати њихову јединствену класификацију.

9. Најзаступљенији префикси у оба језика су по- и за-, што је вероватно мотивисано великим бројем значења које могу остваривати, али и чињеницом да по- као најзаступљенији међу префиксима може учествовати и у двопрефиксалној творби.

ЛИТЕРАТУРА:

1. *Андресва Т.В.* Префіксальний спосіб творення тотивних дієслів / преузето 08.01.2011. са сајта "Култура мови": http://www.usnauka.com/29_DWS_2009/Philologia/53887.doc.htm; 2. *Ванівська О.* Роль префіксів в утворенні видових пар // *Іноземна філологія*. – 2009. – Вип. 121. – С. 245-250; 3. *Вихованець І., Городенська К.* Теоретична морфологія української мови. – К.: Університетське видавництво "Пульсари", 2004; 4. *Вихованець І.Р.* Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова

думка, 1988; **5.** *Вихованець І.Р., Карпиловська Е.А., Клименко Н.Ф.* Изучаем украинский язык. Расширенный курс. – К.: Либідь, 1993; **6.** *Гірняк П.С.* Структурно-семантична організація словотворчих гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові 19-20 ст.: Неопублікована докторська дисертація. – Донецький державний університет, 1999; **7.** *Горпинич В.О.* Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфологія. – К.: Вища школа, 1999; **8.** *Грицик Н.І.* Прийти, добігти, надлетіти / преузето 10.01.2011. са сайта "Культура мови": <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine18-21.pdf>; **9.** *Грицкат І.* Шта даје за проучавање глаголске семантике чиста /граматичка/ перфективизација путем префиксације // Наш језик. – Књ. 4. – Београд, 1967; **10.** *Клајн И.* Творба речи у савременом српском језику. – Београд: ЗУНС, 2003; **11.** *Ковалик І.І.* Вчення про словотвір. – Львів: ЛДУ, 1961; **12.** *Леонова М.В.* Сучасна українська літературна мова. Морфологія. – К.: Вища школа, 1983; **13.** *Марућ А.* Перфективност радње изражена префиксалним глаголима у српском и словачком језику // Славистика. – 2002. – Бр. 6. – С. 235-241; **14.** *Мацюк З.* Типи словозміни українського дієслова як лінгводидактична проблема // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – Вип. 3. – С. 235-241; **15.** *Назарова І.С.* Дієслова на -а(-я-), -ува(-юва-) в сучасній українській мові // преузето 10.01.2011. са сайта "Культура мови": <http://www.kulturamovy.org.ua/KM/pdfs/Magazine5-6.pdf>; **16.** *Панцьо С.Є., Бабій І. М., Лесняк Н.І.* Сучасна українська літературна мова "морфеміка і словотвір", Конспекти лекцій (предмет: Сучасна українська літературна мова). – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний інститут імені Володимира Гнатюка, 2004; **17.** *Пономарів О.Д.* Сучасна українська мова / За редакцією О.Д. Пономарева. – К.: Либідь, 2001; **18.** *Поповий Ї.* Лезичка слика стварности. Когнитивни аспект контрастивне анализе. – Београд: Филолошки факултет, 2008.

Дем'яненко Н.Б. (Київ, Україна)

Польські запозичення у поетичних творах Лесі Українки

У статті розглянуто та проаналізовано полонізми у творчості Лесі Українки, представлено їх приклади в поетичній спадщині поетеси.

Ключові слова: полонізми, лексеми, лексичні одиниці.

В статтє рассмотрены и проанализированы полонизмы в творчестве Леси Украинки, приведены их примеры в поэтическом наследии поэтессы.

Ключевые слова: полонизмы, лексеми, лексические единицы.

The article analyses the causes of Polish borrowings use in L. Ukrainka's creative works as well as presents their examples in the poetic legacy of the poetess.

Key words: the Polish borrowing, lexeme, lexical units.